

Psychiatria i Psychoterapia 2015; tom 11, numer 4: strony 3-11

Numer specjalny: Historia psychoanalizy

wersja pierwotna – elektroniczna

Wprowadzenie

Prezentowane wybrane artykuły autorstwa polskich psychoanalitików są zbiorem unikalnym. Teksty oryginalnie zostały opublikowane w języku niemieckim w Internationale Zeitschrift für ärztliche Psychoanalyse, Zentralblatt für Psychoanalyse, Jahrbuch für psychoanalytische und psychopathologische Forschungen oraz Journal für Psychologie und Neurologie w latach 1911 - 1914. Jest to ich pierwsze wydanie w języku polskim. Przez ponad sto lat nie zostały przetłumaczone i nie są znane szerszemu ogółowi czytelników. Wspomniane były w czasie konferencji „100 lat psychoterapii i badań stresu pourazowego w Krakowie” 24.10.2014 roku¹ i w artykułach wprowadzających w zagadnienia historii psychoanalizy i psychoterapii [1, 2]. Prezentowane teksty o nieocenionej wartości historycznej stanowią indywidualny wkład polskich psychoanalitików w rozwój psychoanalizy, dziś zapomniany nawet w kręgach psychoanalitików i psychoterapeutów.

Jako pierwszy przypominamy tekst Karola de Beaurain „**O symbolu i warunkach psychicznych jego powstawania u dziecka**”. Karol de Beaurain (1867-1927) był polskim lekarzem, psychiatrą i jednym z grona pierwszych polskich psychoanalitików. Praktykowanie psychoanalizy rozpoczął około roku 1911 w Zakopanem. Jego najbardziej znanym pacjentem był w tym czasie Stanisław Ignacy Witkiewicz. Artykuł „O symbolu...” jest jedyną publikacją

¹ Materiały dotyczące konferencji znajdują się w czasopiśmie Psychiatria i Psychoterapia, tom 10, nr 2. Lato 2014. Supplement. <http://www.psychiatriapsychoterapia.pl/?a=pages&id=58>
Planowano publikację prezentowanych tekstów w formie reprintu jako materiału konferencyjnego, niestety z przyczyn zewnętrznych zamierzenie wówczas nie powiodło się.

psychoanalityczną Beauraina. Powstał jako referat wygłoszony podczas II zjazdu neurologów, psychiatrów i psychologów polskich w Krakowie w grudniu 1912 roku w trakcie sesji poświęconej wyłącznie psychoanalizie [1]. Treścią były, wyjątkowe na tle innych referatów przedstawionych w sesji, rozważania na temat specyfiki myślenia i tworzenia symboli przez dzieci w okresie preedypalnym. Nie odnotowano, by wówczas spotkał się ze szczególnie silnymi reakcjami środowiska polskich psychoanalityków. Natomiast publikacja w *Internationale Zeitschrift für ärztliche Psychoanalyse* wywołała żywą reakcję ze strony Sandora Ferenczego, ówczesnego redaktora czasopisma. W liście do Zygmunta Freuda, informując o planowanej publikacji artykułu, pisał „Ponieważ jest napisany bardzo jednostronnie na rzecz poglądów Junga i Silberera, pozwoliłem sobie uzupełnić go o mały esej na ten sam temat” [3]. Zapowiadany przez Ferenczego tekst rzeczywiście powstał. Został opublikowany w tym samym czasopiśmie zaraz po artykule Beauraina [4]. W niniejszym zbiorze artykułów postanowiliśmy również opublikować tekst Ferenczego **„Odnośnie ontogenezy symboli”** (w aneksie), by pokazać czego dotyczyła polemika z dr Karolem de Beaurain. Emocje nie opadły wraz z publikacją obu artykułów. Jeszcze w roku 1914 Ferenczi pisał o Beaurainie jako o >„psychoanalityku” przeciwko analizie< [5]. Uwagę zwraca cudzysłów przy słowie psychoanalityk, Ferenczi najwyraźniej nie uważał Beauraina za prawdziwego psychoanalityka. Wpisywało się to w klimat tropienia wszelkich odstępstw i poglądów niezgodnych z „kanoniczną” to jest „prawdziwą psychoanalizą”, który zapanował w Międzynarodowym Towarzystwie Psychoanalitycznym od 1912 roku, a nasilił się po zerwaniu kontaktu Freuda i jego otoczenia z Jungiem. Wbrew zamierzeniom Ferenczego nieznaną dr Beaurain z Zakopanego zapisał się trwale w historii światowej psychoanalizy jako jeden z pierwszych polskich psychoanalityków, a zarazem jungistów².

² Szerszy opis sylwetki i prac dr Karola de Beaurain planowany jest do druku w *Psychiatrii Polskiej*.

Drugi z prezentowanych artykułów **„Kilka uwag do nauki o popędach”** Ludwika Jekelsa w oryginale został opublikowany po tekście Ferenczego. Ludwik Jekels (1867-1954) był polskim lekarzem uzdrowiskowym, prowadził Sanatorium w Bystrej koło Bielska. Około 1905 roku po wysłuchaniu wykładu Freuda o psychoanalizie stał się jej zwolennikiem i pierwszym polskim psychoanalitykiem. W latach 1909-1912 prowadził intensywną działalność na rzecz rozwoju psychoanalizy w Polsce, wygłaszał odczyty, przetłumaczył „O psychoanalizie” Freuda (1911) [6] i wydał własną książkę „Szkic psychoanalizy Freuda” (1912) [7]. Był pierwszym Polakiem przyjętym do Międzynarodowego Towarzystwa Psychoanalitycznego (27 kwietnia 1910 roku) [8, s.498-9]. Pod koniec roku 1912 wyemigrował do Wiednia stając się jednym bliższych współpracowników Freuda, a zarazem jego przyjacielem. W późniejszym okresie jego działalność na rzecz polskiej psychoanalizy ograniczyła się do tłumaczenia książek Freuda. Artykuł „Kilka uwag do nauki o popędach” został pierwotnie wygłoszony w formie referatu „Libido seksualis a charakter i neuroza” podczas II zjazdu neurologów, psychiatrów i psychologów polskich w Krakowie w grudniu 1912 roku w trakcie sesji psychoanalitycznej (podobnie jak tekst Beauraina). Zaciekawionych tym doniosłym dla polskiej psychoanalizy wydarzeniem zainteresuje z pewnością artykuł „Rozwój psychoterapii jako metody leczenia zaburzeń psychicznych na Uniwersytecie Jagiellońskim i w Krakowie do wybuchu I wojny światowej”[1]. Wystąpienie na zjeździe było dla Jekelsa pożegnaniem z rolą „apostoła psychoanalizy” w Polsce. W porównaniu z wcześniejszymi odczytami wyraźnie widoczna była zmiana sposobu prezentowania tematyki psychoanalitycznej. Tym razem nie dokonywał przystępnego wprowadzenia w myślenie psychoanalityczne skierowanego do ogółu słuchających go lekarzy. Jego referat na temat psychoanalitycznego rozumienia zachowań homoseksualnych był adresowany wyłącznie do innych psychoanalitików i równie dobrze mógł zostać wygłoszony na spotkaniu Wiedeńskiego Towarzystwa Psychoanalitycznego. Jekels odważył się nawet wejść w polemikę z samym

Zygmunt Freudem, twierdząc iż uzupełnia to, czego brakuje w działach Freuda i innych psychoanalitików. Zapoznając się z tekstem Jekelsa pamiętać należy, że odzwierciedla on ówczesne poglądy na temat homoseksualizmu.

Kolejnymi są prace Ludwiki Karpińskiej **„Przyczynki do psychopatologii życia codziennego”** opublikowany w Zentralblatt für Psychoanalyse, w 1913 roku oraz **„Przyczynek do analizy „pozbawionych sensu” słów we śnie”** zamieszczony w Internationale Zeitschrift für ärztliche Psychoanalyse w 1914 roku. Są to najbardziej osobiste teksty wśród prezentowanych, pozwalające także na poznanie świata wewnętrznego przeżyć autorki. Ludwika Karpińska – Woyczyńska (1872-1937) była postacią niezwykle ciekawą, jedną z pierwszych Polek działających na rzecz psychoanalizy. Z wykształcenia była psychologiem, studiując w Zurychu zetknęła się psychoanalizą w trakcie wykładów uniwersyteckich oraz badań nad eksperymentami skojarzeniowymi, w których uczestniczyła pod opieką Junga. Poznała również osobiście Freuda w trakcie spotkań Wiedeńskiego Towarzystwa Psychoanalitycznego, na których gościła czterokrotnie jako pierwsza kobieta historii Towarzystwa (!) [8, s.353-403].

W pierwszym z tekstów Karpińska opisuje szereg czynności symptomatycznych, które odzwierciedlały jej aktualne trudności wewnętrzne, również te związane z sytuacją zawodową. Te krótkie historie są bogatym źródłem wiedzy o autorce. Dowiadujemy się z nich między innymi, że po obronie doktoratu w 1909 roku mieszkała najprawdopodobniej nad jeziorem Zuryskim w K(ü)snacht), w którym również zamieszkiwał jej mentor Carl G. Jung [9], a po przeprowadzce do Warszawy w pisaniu referatu o marzeniach sennych ubiegła ją Franciszka Baumgarten [10].

W artykule **„Przyczynek do analizy „pozbawionych sensu” słów we śnie”** opisuje analizę własnego snu z marca 1910 roku, kiedy z powodu trudności materialnych musiała powrócić do Warszawy. W tym czasie za sprawą przeżywanych rozterek osobistych, szerzej

opisanych przez nią samą w artykule, poddawała się psychoanalizie u „niemieckojęzycznego psychoanalityka”, którego tożsamość na razie nie została ustalona. Istnieją poszlaki, że mógł być to sam Zygmunta Freud [2]. Od 1919 roku w „Objaśnianiu marzeń sennych” występuje odniesienie do snu Karpińskiej („w marzeniu sennym podanym przez dr L. von Karpinską występuje bezsensowna formacja słowna „Svingnum elvi””) [11], wskazujące na zadziwiającą znajomość tematu, stającą się całkiem zrozumiałą, gdy przyjrzymy, że to Freud analizował ten sen. Kolejne wskazówki stanowią ciepłe wypowiedzi Freuda o Karpińskiej i wzmianka o niej, a w zasadzie o jej artykule „Psychologiczne podstawy freudyizmu”, w „kanonicznej” biografii Freuda autorstwa Ernesta Jonesa [12]. Ta ostatnia pozycja sprawiła, że Karpińska jest po dziś dzień wspominana w publikacjach psychoanalitycznych na całym świecie, ale niestety (dotąd) nie w ojczystym kraju. Zainteresowanych poznaniem sylwetki tej niezwyklej kobiety zachęcamy do lektury artykułu „Ludwika Karpińska: „polska pani filozof” – zapomniana prekursorka polskiej psychoanalizy” [2].

Niniejszy wybór zamykają trzy artykuły Jana Nelkena. Jan Nelken (1878–1940) wyjechał na staż do Szwajcarii jako pracownik (od czerwca 1908 roku) Ambulatorium Kliniki Chorób Nerwowych i Umysłowych UJ prof. J. Piltza [1]. Nominację na stanowisko asystenta w Burghölzli otrzymał 10 kwietnia 1909 roku. Podczas pobytu w Szwajcarii angażował się w prace powstającego właśnie ruchu psychoanalitycznego, był jednym z członków założycieli grupy zuryskiej Międzynarodowego Towarzystwa Psychoanalitycznego w czerwcu 1910 roku i drugim Polakiem przyjętym do Międzynarodowego Towarzystwa Psychoanalitycznego [13]. We wrześniu 1911 roku uczestniczył jako jeden z trojga Polaków (pozostali to Ludwik Jekels i Mira Gincburg) w Kongresie Psychoanalitycznym w Weimarze, jako jedyny z Polaków miał wystąpienie pt. „O fantazjach w Dementia praecox” [14]. Pisze o nim Freud w „Historii ruchu psychoanalitycznego”: „Duże wrażenie zrobiło na wszystkich słuchaczach jednego z psychoanalitycznych kongresów, kiedy zwolennik Junga zaprezentował podobieństwo fantazji

schizofrenicznych do kosmogonii prymitywnych ludów i czasów”[15]. Badania na temat związków mitologii i fantazji w schizofrenii zostały zapoczątkowane przez Junga zimą 1909 roku. Pomagali w nich asystenci pracujący w Burghölzli: Nelken, Johann Jacob Honegger, Walter Itten i Sabina Spielrein [16]. Efektem pracy Nelkena były najpierw trzy wystąpienia na spotkaniach grupy zuryskiej Międzynarodowego Towarzystwa Psychoanalitycznego, wspomniane wcześniej wystąpienie w Weimarze, a także trzy publikacje naukowe prezentowane w niniejszym zbiorze: **„Psychologiczne badania chorych na dementia praecox”**, **„O schizofrenicznym rozkładzie wyrazów”** oraz **„Analityczne obserwacje fantazji schizofrenika”**. Jak bardzo Jung cenił wyniki pracy „swojego ucznia”, a szczególnie ostatni z wymienionych artykułów, dowiadujemy się z listów do Spielrein („zostanie również opublikowany bardzo piękny artykuł dr Nelkena” [17]) oraz Freuda („będą jeszcze dwie lub trzy analizy otępienia wczesnego, z czego jedna (Nelkena) niezwykle ważna” [18]). Publikacja wywołała bardzo żywą reakcję środowiska psychoanalitycznego, została skrytykowana przez Tauska w *Internationale Zeitschrift für ärztliche Psychoanalyse* [19], (praca została zamieszczona w aneksie niniejszego opracowania), a następnie broniona przez Junga w tym samym czasopiśmie (w aneksie zamieszczono notę bibliograficzną) [20]. Sam Jung cytował Nelkena w swych dziełach aż 15 razy [21], nazywając także wprost „swoim uczniem” [22]. Można wskazać zaledwie kilka osób, które doświadczyły podobnego wyróżnienia. Wymienione prace pozwalają nazwać Nelkena pierwszym polskim jungistą. Aktywność naukową w zakresie psychoanalizy wykazywał do wybuchu I wojny światowej, jego ostatni artykuł to „Badania psychoanalityczne chorób nerwowych” [23]. W artykule tym przybliżał analityczne rozumienie powstawania objawów schizofrenii, odwołując się także do teorii Junga dotyczących nieświadomości zbiorowej. Pisał: „Badania psychoanalityczne chorych na otępienie wczesne dokonane przez Honeggera, Spielrein, Ittena i mnie potwierdzają przypuszczenia Junga. W pracach tych znajdują się liczne przykłady analogii pomiędzy

fantazjami chorych, a tworam i mitologicznemi i folklorystycznemi” [23]. W okresie międzywojennym zajmował się psychiatrią sądową, higieną psychiczną i zwalczaniem alkoholizmu oraz psychiatrią wojskową [24]. Był lekarzem wojskowym Wojska Polskiego w randze pułkownika. Zginął w 1940 r. w Katyniu.

Wgląd w trzy publikacje Nelkena pozwala nam nie tylko poznać poglądy naukowe tego Autora, ale w niezwykle sposób przyjrzeć się jego pracy klinicznej. Możemy przeczytać opisy psychoz, a także prześledzić zaangażowanie lekarzy w opiekę i staranie zrozumienia pacjentów, jak można wnioskować nie tylko Nelkena, ale również Bleulera, Junga i innych

Nie ma godniejszego miejsca do zaprezentowania po raz pierwszy polskim czytelnikom zagranicznego dorobku Jana Nelkena, wieloletniego redaktora naczelnego i członka pierwszego komitetu wydawniczego „Rocznika Psychiatrycznego” PTP, niż czasopismo Polskiego Towarzystwa Psychiatrycznego.

Oddając dziś w Państwa ręce nieznany dorobek Karola de Beaurain, Ludwika Jekelsa, Ludwiki Karpińskiej i Jana Nelkena, chcemy przywrócić polskiej psychoanalizie pamięć jej korzeni. Cieszy nas również, że pierwsze polskie wydania tekstów tak wyjątkowych psychiatrów i psychologa zostają opublikowane w czasopiśmie Polskiego Towarzystwa Psychiatrycznego.

Edyta Dembińska, Krzysztof Rutkowski

Piśmiennictwo

1. Dembińska E, Rutkowski K. Rozwój psychoterapii jako metody leczenia zaburzeń psychicznych na Uniwersytecie Jagiellońskim i w Krakowie do wybuchu I wojny światowej. *Psychiatr Pol.* 2015; Online First Nr 20. Epub 20 June 2015.

http://www.psychiatriapolska.pl/uploads/onlinefirst/Dembinska_PsychiatrPolOnlineFirstNr20.pdf

2. Dembińska E., Rutkowski K. Ludwika Karpińska: „polska pani filozof” – zapomniana prekursorka polskiej psychoanalizy. *Psychiatr Pol.* 2015; Online First Nr 27. Epub 30 June 2015.
http://www.psychiatriapolska.pl/uploads/onlinefirst/Dembinska_PsychiatrPolOnlineFirstNr27.pdf
3. Ferenczi S. Letter from Sandor Ferenczi to Sigmund Freud, August 5, 1913. W: Barbant E, Falzeder E, Giampieri-Deutsch P, red. *The Correspondence of Sigmund Freud and Sándor Ferenczi, 1908-1914.* Cambridge(MA), London: Belknap Press; 1994:504.
4. Ferenczi S. Zur Ontogenese der Symbole. *Internationale Zeitschrift für ärztliche Psychoanalyse.* 1913;1(5):436-8.
5. Ferenczi S. Letter from Sandor Ferenczi to Sigmund Freud, June 19, 1914. W: Barbant E, Falzeder E, Giampieri-Deutsch P, red. *The Correspondence of Sigmund Freud and Sándor Ferenczi.* Cambridge(MA), London: Belknap Press; 1994:558.
6. Freud S. O psychoanalizie. Lwów: Altenberg; 1911.
7. Jekels L. Szkic psychoanalizy Freuda. Lwów: Polskie Towarzystwo Naukowe; 1912.
8. Nunberg H, Federn E. red. *Minutes of the Vienna Psychoanalytic Society, Volume II: 1908-1910.* New York: International Universities Press, Inc.; 1974.
9. McGuire W, red. *The Freud/Jung letters. The correspondence between Sigmund Freud and C.G. Jung.* Princeton(NJ): Princeton University Press; 1974: xvi.
10. Baumgarten F. Teoria snu Freuda. *Neurologia Polska.* 1912;(2): 1013-1062.
11. Freud S. Objasnianie marzeń sennych. Warszawa: KR; 2007: 264.
12. Jones E. *Sigmund Freud Life and Work, Volume I: The Young Freud 1856-1900.* London: Hogarth Press; 1972.
13. Gründung der Ortsgruppe in Zürich. *Korrespondenzblatt der internationalen psychoanalytischen Vereinigung* 1910;(1).
14. Rank O. Bericht über den III. Psychoanalytischen Kongress in Weimar am 21. und 22. September 1911. *Korrespondenzblatt der internationalen psychoanalytischen Vereinigung* 1911(6).
15. Freud S. *The history of the psychoanalytic movement.* New York: Nervous and Mental Diseases Publishing Company; 1917.
16. Wieser von Tarasp A. *Zur frühen Psychoanalyse in Zürich 1900 – 1914 [doktorat].* Zürich: Universität Zürich; 2001:109.

17. Jung CG. Letter from C. G. Jung to Sabina Spielrein, December 11, 1911. W: Covington C, Wharton B. red. Sabina Spielrein forgotten pioneer of psychoanalysis. Hove, NY: Brunner-Routledge; 2003. s. 44.
18. Jung CG. Letter from C. G. Jung to Sigmund Freud, March 5, 1912. W: McGuire W, red. The Freud/Jung letters. The correspondence between Sigmund Freud and C.G.. Jung. Princeton (NJ): Princeton University Press; 1974:492.
19. Tausk V. Kritiken und Referate. J. Nelken "Analytische Beobachtungen über Phantasien eines Schizophrenen". Internationale Zeitschrift für ärztliche Psychoanalyse. 1913; 1(1): 84–87.
20. Jung CG. Eine Bemerkung zur Tauskschen Kritik der Nelkenschen Arbeit. Internationale Zeitschrift für ärztliche Psychoanalyse 1913; 1(3): 285–288
21. Jung CG. Gesammelte Werke. Düsseldorf: Pathmos-Verlag.
22. Jung CG. Archetypy i nieświadomość zbiorowa. Warszawa: KR; 2011:201.
23. Nelken J. Badania psychoanalityczne chorób nerwowych. Neurologja Polska. 1913; 3(2): 145–155.
24. Ilnicki S, Nelken J jun. Pułkownik doktor medycyny Jan Nelken. Psychiatria Polska. 1986; 20(5): 386-396.